

Takács Győző

A magyar mint idegen nyelv oktatása Bulgáriában
(az oktatás céljai és szintjei)

Az idegennyelv-oktatás keretén belül folytatott magyar nyelvoktatás Bulgáriában céljaival megfelel a társadalom bizonyos szükségleteinek, fő követelményeinek és érdekeinek, valamint azoknak a feltételeknek, amelyek között végbemegy. A jelenlegi időszak fontos vonása az, hogy a gazdasági és társadalmi feltételek fejlődésével együtt fejlődik és újhodik meg a magyar nyelv oktatásának folyamata.

Mint minden más idegen nyelv oktatásánál, a bolgárok magyar nyelvoktatása, ezen belül annak tanítása és elsajátítása megkívánja a konkrét oktatási célok szerinti megszervezést. E célok tartalma, jelentősége, szintje (az oktatáspolitikai, a tanár), fejlődésük és megvalósításuk stílusa jelentős változásokon mehet át és megy is át, de minden körülmények között jellemző sajátossága marad a kommunikatív (gyakorlati) cél, a nevelés és közismereti oktatás pedig olyan céltudatos tevékenység, amely az idegennyelv-oktatásra általában jellemző.

Mint kommunikatív célirány, a magyar nyelv Bulgáriában két történelmileg kialakult nemzeti közösség reális kapcsolatainak megvalósításának eszköze. Ez azt jelenti, hogy Bulgáriában a magyar nyelv lehetőség a hungarológia fejlesztésére, és arra, hogy azok az emberek, akik ismerik a nyelvet, az ország társadalmi életének különböző szféráiban tevékenykedhessenek. Ez azonban azt jelenti, hogy - reális beszédgyakorlat alapján - objektív lehetőség arra is, hogy fejlessze a baráti kapcsot

latokat Bulgária és Magyarország között, valamint arra, hogy a magyar irodalmat, elsősorban szakirodalmat tudják olvasni, s ezáltal bizonyos tudást sajátítsanak el.

A magyar nyelv mint kommunikációs eszköz elsajátítása igen fontos a gyakorlati élet szempontjából. Az évek során egy sor olyan példa áll már előttünk, amikor a nyelvet beszélő szakemberek komoly tanulmányokat írtak, melyek elválaszthatatlan összetevői a különböző tudományágaknak: a történettudománynak, irodalomnak, régészetnek, etnográfiának, zenetudománynak, jognak, közgazdaságtannak és egyéb tudományoknak. Mások, akiknek közvetlen információik vannak a mai Magyarország vívmányairól, jelentős nyomokat hagytak a filmművészetben, dramaturgiában, képzőművészetben, orvostudományban, technikában, diplomáciában stb. Kapcsolatok olyan esetben is létrejöttek, amikor a nyelvet nem tudták - ékesszóló példa erre az 1944 előtti magyar irodalom fordítása más idegen nyelvek, leginkább szláv vagy német nyelv közvetítésével.

A bolgár-magyar kapcsolatok történetében, részben a magyar nyelv bolgár környezetben való oktatása szempontjából, fontos impulzust adott az a kulturális együttműködési egyezmény, amely 1941-ben került aláírásra Bulgária és Magyarország között, s amelyet az ötvenes évek közepén helyeztek minőségileg új alapra. Így a 40-es évek elején indulnak a szófiai egyetemen az első magyar nyelvtanfolyamok (hasonló bolgár nyelvtanfolyamok a budapesti egyetemen is folynak). Megjelenik az első magyar nyelvi lektor is, aki bolgár nemzetiségű. Petar Mijatev a neve, turkológiát végzett a budapesti egyetemen, a szófiai egyetemhez tartozó Magyar Intézetben 1945-1947 között magyar nyelvet tanít.

A szófiai Magyar Kulturális Intézet megnyitásával 1948-ban (kezdetben az ún. "Alliance" később pedig az Intézet helyiségeiben) megindulnak az ingyenes magyar nyelvtanfolyamok. Ezeket az egyetemiekkel párhuzamosan szervezik, az oktató mindkét

esetben Bödey József, az Intézet igazgatója, aki 1952 január-jáig tartózkodik Bulgáriában. (Bödey József visszaemlékezései szerint hallgatói közé tartozott B. Primov prof., Vladimir Georgiev akadémikus, a fordító V. Bjukner, stb. (Lásd "Negyven éves a Magyar Kulturális Intézet" - Szófia, 1982.) Bödey az első bolgár ajkúak számára írt tankönyv szerzője is, amely - szótárral együtt - sokszorosítógéppel készült a nyelvtanfolyamok számára.

Ettől kezdve a magyar nyelv oktatásának két központja van - a szófiai egyetem (Magyarországról küldött vendég-előadóval), és a Magyar Kulturális Intézet. A szófiai egyetemen magyarul tanulók száma nem nagy - évi 10 - 30 fő. A Magyar Intézetben változó a létszám - 20 - 30-tól 50 - 80 -ig a hatvanas és hetvenes években, - a nyolcvanas évek első felében - egészen 200-ig megy föl (az egész országban kb. 300-ig), azóta újból csökkenés figyelhető meg. Ugyanott intenzív tanfolyamokat is bevezetnek, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a hároméves oktatási idő nem elegendő. Az "állandó" tanárok közé tartozik a Magyar Intézetben Irena Oppelz-Mijateva és Kalocsai Rózsa (a 60-as évek végén és a 70-es évek elején), 1979-től napjainkig pedig Takács Győző. Ugyanakkor az egyetem hivatalos lektorai (Sipos István, Csikhelyi Lenke, Szondi György, Katus Elvira, Tavas Sándor, Szűcs József stb.) együttműködnek a Magyar Intézettel, és leggyakrabban mindkét helyen tanítanak.

Tanítási segédeszközök nagyon gyéren vannak. Bödey, Mijateva és Sipos stencilezett anyagai után megjelenik bolgárok számára az első magyar nyelvkönyv, amelynek szerzői Sipos István és Szűcs József (1976, 1980), és az első - mindmáig egyetlen magyar-bolgár szótár P. Mijatev és I. Oppelz-Mijateva összeállításában (1956).

Az oktatás kiterjesztése szempontjából nagy jelentőségű annak megindulása az ország más városaiban. A 70-es években Su-

menben is megkezdődik a magyar nyelv oktatása (kezdetben mindössze 11 hallgatóval, 1985-től pedig egyetemi szinten is), a kezdeményezést átveszik Várnában is, de napjainkban Vracában és Haszkovóban is tanítanak magyar nyelvet.

Így a magyar nyelvoktatásban beszélhetünk bizonyos hagyományokról. Ezek azonban elenyészőek azokhoz az évszázados hagyományokhoz képest, amelyek a világnyelvek oktatását jellemzik Bulgáriában (főleg az orosz, angol, francia és német nyelvékét) s amely a magyar nyelvoktatás hagyományait jellemzi a világ más részein.

1944 után a bulgáriai hungarológia komplex tantárgyként fejlődik, összességében három összetevővel: nyelvészettel, irodalommal és történelemmel. Az utóbbi két rész van túlsúlyban, különösen a történeti hungarológia. E területen ma is jelentős P. Mijatev, B. Nikov, B. Mur-Markovszka és mások munkássága, akik a magyar nyelvet mindnyájan Magyarországon sajátították el. Az irodalmi hungarológia területén több publikációt tett közzé Cs. Dobrev, N. Nikolov, G. Krumov, J. Najdenova és mások, akik szintén Magyarországon tanultak. Több bolgár tudós fordítja figyelmét a néprajzkutatásra, régészetre stb. Azonban - különösen a magyar bulgarisztikával összehasonlítva - a hungarológiai kutatások még mindig nem nagy számúak, és bizonyos fokig egyoldalúak. A nyelvoktatás területén is aligha megalapozott módszertani irányzatokról, illetve periódusokról lehet beszélni.

A magyar nyelv oktatásában bekövetkezett változások - leginkább ennek gyakorlatát és a hungarológia fejlődését illetően - a 80-as évek minőségileg új feltételeivel vannak kapcsolatban. A megfelelő nyelvi kommunikáció létezése és szükséglete most is A TÁRSADALMI (ideológiai, politikai, gazdasági, közművelődési) FELADATOK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK ÉS VÉGREHAJTÁSÁNAK ZÁLOGA. Nem jelentéktelen azoknak a problémáknak a hasonlósága sem, amelyeket a két fél old meg az élet különböző

területein. Nyilvánvalóvá válik, hogy az új követelmények szakembergárda szükségességét vetik fel a Bulgáriában és Magyarországon végbemenő társadalmi-gazdasági és kulturális folyamatok terén.

Mindez oda vezetett, hogy 1983 szeptemberében a szófia-i egyetemen önálló magyar tanszék kezdett működni a klasszikus és modern filológiai kar keretén belül. A beszámoló korlátozott terjedelme miatt most nem foglalkozunk a tanszék munkájával. Még mindig gyerekcipőben jár. Még mindig nem világos, lingvisztikai és irodalomtudományi, vagy általános oktatási célokat tűz-e maga elé. A nyelvoktatásnak eddig még nincs teljes módszertana, a hungarológiai tantárgyak (országismeret, nyelvészet, irodalom, történelem) tartalma pedig ezután tökéletesedik és mélyül majd el. Függetlenül a tanszék késői létrehozásától (Magyarországon 1953 óta folyik bolgár nyelvoktatás!), és a felmerült, részben kiküszöbölhetetlen problémáktól, a tanszék szeretne a hungarológia bázisává, központjává válni, mind a tudományos kutatás, mind a szakemberképzés terén. Erről tanúskodnak első sikerei is: 1988-ban sikeresen fejezte be tanulmányait az első évfjárt, és ekkor rendeztük meg az első tudományos ülészakot is.

Következésképpen, ami tapasztalatainkat illeti, a magyar nyelv oktatásáról szerény, de reális kép rajzolódik ki: sok éven keresztül a kezdő és haladó magyar nyelvoktatást az ösztönösség és rendszertelenség jellemezte, hiányzott a kidolgozott elméleti és gyakorlati módszertan, részben az alapvető segédeszközök és felkészült előadók is. Az idegennyelv-oktatás rohamos fejlődése során egyre inkább az ún. ritka nyelvek felé fordult a figyelem, ezek közé tartozik a magyar is. A társadalom újabb követelményei, a kapcsolatok dinamikája magasan képzett szakemberek igényét vetik fel. A bulgáriai hungarológia fontos eredménye és első lépése a saját szakemberképzés megszervezése és egyre sikeresebb működése, önálló tanszék kere-

tén belül.

A magyar nyelv mint tantárgy általános státuszának szempontjából a gyakorlati elsajátításnak megvan a maga specifikuma. Legáltalánosabban szólva, az oktatási program keretén belül és a nyelvi anyag tanulásakor a kommunikatív cél megvalósítása azt tételezi fel, hogy a tanulók a magyar nyelvet úgy sajátítsák el, olyan mértékben, hogy saját gondolataikat ki tudják fejezni magyarul, a tanult nyelven, de értsék is az e nyelven kifejtett gondolatokat. A végső cél a fő beszédtevékenységek - megértés, beszéd, olvasás és írás - elsajátítása. (Különösen fontos szerephez jut a beszéd és az olvasás). Természetesen az oktatás folyamatában megfogalmazunk végcélokat és közbülső célokat, feladatokat is.

Amint arról már szó esett, a magyar nyelv személyesen kitűzött céllá változtatása az idő múltával egyre aktuálisabbá válik, különösen a magasán képzett szakemberek felkészítésével kapcsolatban. Ilyen szempontból nagyon fontos az, hogy e szakemberek tudják használni - olvasni és érteni - a magyar nyelvű szakirodalmat, amely folyamat során bizonyos tudást sajátítanak el, gyarapítják ismereteiket. Aligha érthetünk egyet viszont némely olyan állítással, amely szerint az oktatás célja a szakirodalom fordítása kell hogy legyen. A cél a tudományos és a szépirodalom olvasása és megértése az idegen - magyar - nyelven. Cél továbbá az elsajátítottak lehető legjobb lefordítása az anyanyelvre, és az életben, konkrét szituációkban való alkalmazása. Ez esetben - eltérően attól az oktatási folyamatától, amely a közvetlen kapcsolatteremtés megvalósítása céljából a beszédre fekteti a hangsúlyt, számunkra a legfontosabb a magyar nyelvű irodalom önálló olvasása, a megfelelő információ megszerzése érdekében.

Ami pedig a beszédtevékenységek fő fajtáit illeti, azt a véleményt támogatjuk, hogy különbséget kell tennünk a fakultatív oktatás (amely főképpen a szófiai Magyar Intézet nyelv-

tanfolyamain valósul meg) és a speciális filológiai képzés között. Más legyen a tendenciája a magyar nyelvoktatásnak a különböző tanfolyamok esetében, és jelentősen eltérő az egyetemi szakosított oktatásnál. Míg az első esetben a cél az, hogy helyes olvasási készséget alakítsunk ki, fejlesszük az elsősorban hétköznapi beszédkészséget (ide tartozik a tudományos dolgozók, egyetemisták szépirodalom és szakszöveg-olvasási készsége is, valamint a szótárak, társalgási könyvek és nyelvtani segédletek használatának készsége); a második esetben a végzett bölcsészhallgatónak határozottan tanúsítania kell a magyar mint idegen nyelv ismeretét a gyakorlatban, és az ezzel kapcsolatos szakmai felkészültséget. A lényeg a nyelvi minimumnak az a termékeny elsajátítása, amely a legteljesebb alkalmazásra talál a gyakorlatban és az életben (tapasztalatcsere, fordítás, személyes és társadalmi kapcsolatok, stb.).

A kommunikatív célokon túl, bármilyen idegen nyelv, így a magyar nyelv oktatása is sajátos ismeretterjesztő vagy közművelődési célokat szolgál, amelyek kapcsolatban vannak az adott nyelv mikrorendszerének (hangtanának, szótanának és nyelvtanának) elsajátításával, és konkrét (mindenekelőtt országismereti) ismeretek megszerzésével a tanult nyelv országáról. És mint az idegennyelv-oktatás általában, úgy a magyar nyelv elsajátítása is szerepet játszik a vele foglalkozók műveltségében, nevelésében, fejlődésében. Ily módon valósulnak meg azok a konkrét oktatási és nevelési célok, amelyek a módszertani irodalomban úgy szerepelnek, mint: a logikus gondolkodásmód fejlődése általában (elsősorban az anyanyelv és az idegen nyelv összehasonlítása és az e nyelveken történő gondolat kifejtés útján), elemző és önálló munkára való készség, önképzés szükségessége, a gondolkodás és a nyelv közötti kapcsolat tudatosítása, a nyelvi kultúra bővítése stb.

Ezzel együtt az oktatási és nevelési célok a mi esetünkben - a magyar nyelvet tanulók esetében - megkívánják, hogy a

tanulók arról az országról, amelynek nyelvét tanulják, komplex ismeretekkel rendelkezzenek: mindennapos életéről, életmódjáról, hagyományáról, kultúrájáról, tudományáról, zenéjéről, művészetéről, gazdaságáról, földrajzáról, történelméről, társadalmi berendezkedéséről, vallási kérdéseiről stb., azaz mindarról, ami Magyarország specifikus arculatát jellemezte a múltban és ma.

Amikor a magyar nép életmódjával és kultúrájával, a magyar tudomány mai vívmányaival ismerkednek meg a legkülönbözőbb területeken, a magyarországi életet, az ország múltját és jelenét tanulmányozzák, a bolgár tanulók törvényszerűen bővítik látókörüket, gazdagítják a világról alkotott képüket. Másrészt az országismereti tanulmányok elsajátítása határozza meg beszédtevékenységüket a nyelvi szituációkban, és fejleszti nyelvi tapasztalataikat.

Itt kell kihangsúlyoznunk, hogy megfigyeléseink és tapasztalatunk szerint a magyar nyelv oktatásában az országismeretnek sokkal jelentősebb a szerepe és nagyobb a helye, mint bármely más európai nyelvnél. Léteznek olyan sajátosságok, terminusok, elnevezések, életvitellel kapcsolatos témák, események, beszédkultúra stb., amelyek meglehetősen távoliak a bolgár tudattól. Ezzel kapcsolatosan van egy sor kulcsszó, amely meghatározott magyar információt hordoz. Nem kevés azon példáknak a száma sem, amikor nem lehet bolgár megfelelőt találni a magyar szavakra, és ezek aktív felhasználása a beszédben és a lexikában leggyakrabban körülírással történik.

A magyar nyelv elsajátítása Magyarország specifikus arculata többoldalú befogadásának lehetőségét, illetve ennek az országnak komplex megértését rejti, s mint ilyen, megköveteli, hogy a bolgár tapasztalatban a lingvisztikán túl a szépirodalmi ismeretközlést is fejlesszük. A klasszikus és mai irodalomból vett részletek vagy egész művek, publicisztikai szövegek olvasása konkrét országismereti információ forrása, ugyanakkor

a szókincset - főképp a szótári tartományt - is gazdagítja, s ugyanakkor a szépirodalom bizonyos stílus-sajátosságaiba vezeti be a tanulókat. S bár a magyarul tanulók már rendelkeznek bizonyos irodalmi műveltséggel, az ismeretek tovább fejlesztik irodalmi (illetve művészi) nevelésüket.

Ily módon hatunk a tanulók általános esztétikai-erkölcsi és eszmei-politikai fejlődésére, különösen a fiatalokéra (s ők vannak túlsúlyban), ezáltal megvalósul - ha csak részlegesen is - az oktatás nevelési célja.

Az oktatás első céljával esetünkben leginkább a bolgárok és magyarok között létrehozandó közvetlen kapcsolatok előlése a célunk. E kapcsolatok létrejöhetnek bizonyos fokig a nyelv tudása nélkül is. Az oktatás második céljával csak irányítjuk a tanulókat - szövegek, konkrét nyelvi vagy irodalmi anyag alapján -, hogy meghatározott tudást szerezzenek Magyarországról, ezzel bővítjük látókörüket, elősegítjük nevelésüket.

Az első és a második cél alapján véve a magyar mint idegen nyelv elsajátítása, tekintettel annak hatékonyságára. Ez a harmadik és leglényegesebb cél, amely azt is feltételezi, hogy az oktatási folyamat egyre optimálisabban és céltudatosabban funkcionáljon (innen az oktatási terv és módszerek iránti követelmények, az oktatási folyamat tervezése és szervezése, segédeszközök stb. iránti igény). A magyar nyelv oktatásánál hatékonyságot akkor érhetünk el, ha az alapfokú oktatásnál végzett előkészületi munka után a hangsúly már nemcsak a szókincs és nyelvtan elsajátítására esik, hanem a nyelv sokirányú birtoklására, arra a készségre, hogy a legnehezebb szövegeket is sikerüljön megérteni. Így az elsajátítás első fokától, ahol a beszédkészségek alakulnak ki és a magyar nyelvű társalgás készsége, eljutunk a legfelsőbb formához, amikor ezeket a készségeket már tökéletesítve látjuk.

Vitathatatlan, hogy a célok és feladatok sokféleségének csak azok egységében van értelme. Figyelembe véve ezt a körül-

ményt, úgy véljük, hogy a feladat nem egyszerűen a nyelvtani szabályok, beszédkonstrukciók és szavak elsajátítása, nemcsak a készségek és szokások rögződése, vagy az önképzés szükségleteinek kielégítése. A feladat az, hogy a nyelv maximális elsajátítása mellett (beleértve az információt is, amelyet hordoz, hatékonyságot érzünk el az idegen, bolgár környezetben a magyar nyelv oktatásában. És hogy ennek megfelelően az elsajátítottakat az életben a lehető legteljesebben alkalmazzuk.

Varga József

Kétnyelvű (magyar-szlovén) oktatás a Szlovén
Szocialista Köztársaságban

Tájékoztató jellegű beszámolómban a kétnyelvű oktatásunk szervezési és módszertani gondjairól szeretnék szólni; azokról a problémákról, amelyek jelen vannak a murántuli kétnyelvű nevelési-óvó és nevelési-oktatási intézményeink minden-